

ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΗΣ

Με μεγάλη χαρά σας καλωσορίζω στο πρώτο εξαμηνιαίο ενημερωτικό δελτίο της Ελληνικής Ομάδας Balint. Η δουλειά του Michael Balint γύρω από τη σχέση θεράποντος και θεραπευόμενου συνεχίζει να εμπνέει κλινικούς -γιατρούς, ψυχολόγους, ψυχιάτρους, επαγγελματίες ψυχικής υγείας, εκπαιδευτικούς- σε όλο τον κόσμο και από το 2013 στη χώρα μας. Η Ελληνική Ομάδα Balint τελεί υπό την αιγίδα της Balint Society της Αγγλίας και πρόσφατα με την πιστοποίηση της πρώτης συντονίστριας ομάδων Balint στην Ελλάδα, ανοίγεται ο δρόμος εκπαίδευσης και άλλων συντονιστών ομάδων με σκοπό τη διάδοση του έργου του Balint στην κλινική πρακτική. Στόχος της έκδοσης του δελτίου μας είναι τόσο η ενημέρωση γύρω από το έργο της Ελληνικής ομάδας όσο και η ευαισθητοποίηση του κοινού στη θεωρία και την πρακτική των ομάδων Balint.

Συγκεκριμένα, σε αυτό το πρώτο τεύχος θα έχετε την ευκαιρία να γνωρίσετε τον Δρ. Σωτήρη Ζαλίδη, γενικό ιατρό με πολυετή κλινική εμπειρία, πιστοποιημένο συντονιστή ομάδων Balint και έγκριτο μέλος της Βρετανικής Balint Society, ο οποίος συμμετείχε στο πρώτο εκπαιδευτικό Σαββατοκύριακο Balint στην Αθήνα τον περασμένο Φεβρουάριο, για το οποίο θα μπορούσατε να ενημερωθείτε εκτενώς στην αναφορά «*Συμπεράσματα από το 1ο Σαββατοκύριακο Balint Αθηνών*». Μέσα από τις προσωπικές τους μαρτυρίες, δύο μέλη μας θα μοιραστούν την εμπειρία τους με τις ομάδες και τον τρόπο που αυτό επηρεάζει τόσο την επαγγελματική τους πρακτική όσο και την προσωπική τους ανάπτυξη. Για όσους ενδιαφέρονται να εμπλουτίσουν περαιτέρω τις θεωρητικές του γνώσεις, παραθέτουμε την παρουσίαση άρθρου του Jonathan Sklar «*Regression and new beginnings: Michael, Alice and Enid Balint and the circulation of ideas*». Ο Sklar, ο οποίος είναι διδάσκων ψυχαναλυτής και συντονιστής ομάδων Balint, προσφέρει μια νέα αποτίμηση του έργου του Michael Balint. Τέλος, θα έχετε την ευκαιρία να ενημερωθείτε για τα νέα και τις εκδηλώσεις μας τόσο στη χώρα μας όσο και διεθνώς.

Ελπίζουμε να απολαύσετε το δελτίο μας και προσδοκούμε στην ανάπτυξη ενός γόνιμου διαλόγου μεταξύ μας.

Μάγδα Χατζηδημήτρη
Υπεύθυνη Σύνταξης

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΤΟΥ ΔΡ. ΣΩΤΗΡΗ ΖΑΛΙΔΗ ΓΕΝΙΚΟΥ ΙΑΤΡΟΥ ΚΑΙ ΠΙΣΤΟΠΟΙΗΜΕΝΟΥ ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗ ΟΜΑΔΩΝ BALINT ΤΗΣ ΒΡΕΤΑΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ BALINT ΣΤΗΝ ΚΑ ΔΑΦΝΗ-ΤΑΤΙΑΝΑ ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ

Δ. Π: Πώς ξεκινήσατε να ασχολείστε με το Balint; Τι ήταν αυτό που σας διακίνησε αρχικά στο Balint; Πείτε μας την ιστορία σας.

Σ.Ζ : Η πρώτη μου επαφή με τον Michael Balint ήταν όταν διάβασα το βιβλίο του : “The doctor, his patient and the illness”. Όταν το διάβασα υπήρχε ακόμα δικτατορία. Εγώ μπήκα στην Ιατρική το 1967, στην αρχή της δικτατορίας των Κολονέλων και τελείωσα το ‘73. Ήμουν από τους φοιτητές που αντιδρούσαν σε αυτήν την καταπίεση. Ήμασταν εναντίον της εξουσίας και θέλαμε να βρούμε έναν τρόπο να επαναστατήσουμε. Έλεγα : «Μα δεν είναι δυνατόν, εμείς είμαστε φοιτητές Ιατρικής και πρέπει να βρούμε ένα τρόπο να εκφράσουμε την αντίδρασή μας σε αυτήν την καταπίεση μέσα από τη δουλειά

που κάνουμε!». Όταν λοιπόν διάβασα το βιβλίο του Balint για πρώτη φορά είχα μείνει έκθαμβος γιατί το πνέυμα του ήταν αντιεξουσιαστικό, αφού εκεί οι γιατροί στεκόντουσαν στους αρρώστους με πολύ μεγάλο σεβασμό. Όχι δηλαδή να κάνουν τον άρρωστο να κάνει αυτό που θέλουν ντε και καλά αλλά να καταλάβουν τι ακριβώς γίνεται. Για μένα όλο αυτό ήταν μεγάλη ανακάλυψη. Και έτσι είχα αρχίσει να διαβάζω τα βιβλία του Balint για τη χρήση της ψυχοθεραπείας σαν ιατρική μέθοδο, πριν αποφοιτήσω ακόμα, και τελικά έμεινε αυτή η γνώση μέσα μου. Πήγα στο Λονδίνο βασικά για να γίνω ψυχαναλυτής, άρχισα ψυχανάλυση και σιγά σιγά κατάλαβα ότι βασικά είμαι γιατρός. Ο ψυχαναλυτής ακούει μόνο, δεν μπορεί να εξετάσει τον άρρωστο πιάνοντας το σώμα του. Έτσι σιγά σιγά άλλαξα γνώμη και αποφάσισα ότι μάλλον η ψυχοσωματική ιατρική με ενδιαφέρει περισσότερο. Άφησα λοιπόν την ψυχιατρική και την ψυχανάλυση και πήγα στην ιατρική. Αλλά όταν άρχισα να δουλεύω στην ιατρική κατάλαβα ότι με ενδιαφέρει πάρα πολύ η ψυχανάλυση (γέλια) και ότι δεν ήθελα να την παρατήσω, είχα άλλωστε επενδύσει τόσα πολλά στην ψυχανάλυση. Αναρωτιόμουν λοιπόν πως θα ήταν δυνατόν να συνδυάσω αυτά τα δύο και ρώτησα τον Michael Courtney που ήταν ένας από τους συνεργάτες του Michael Balint, ο οποίος μου είπε ότι η οικογενειακή ιατρική θα ήταν ο κλάδος που θα μου ταίριαζε περισσότερο. Με την υποστήριξή του λοιπόν βρήκα ένα ιατρείο, όπου ο επικεφαλής της ιατρικής ομάδας ήταν και αυτός οπαδός της μεθοδολογίας του Balint. Έκανα αίτηση το 1986 και με πήρανε. Από τότε δουλεύω εκεί ως οικογενειακός ιατρός. Ταυτόχρονα έγινα μέλος της Balint Society και από τότε πηγαίνω ταχτικά στα εκπαιδευτικά Σαββατοκύριακα που γίνονται κάθε χρόνο. Ειδικά στην Αγγλία γίνονται πολλά και πολλαπλασιάζονται. Στην αρχή διεξαγόταν ένα στην Οξφόρδη μια φορά το χρόνο, αλλά τώρα υπάρχουν τέσσερα (Oxford, Newcastle, Manchester, Ireland).

Επιπλέον, είμαι συν-συντονιστής (μαζί με τον Διευθυντή της Ψυχιατρικής Κλινικής) σε Balint groups στα οποία διεξάγονται για φοιτητές και λαμβάνουν χώρα στην Πανεπιστημιακή Κλινική (University College Hospital). Είναι ένα από τα λίγα νοσοκομεία στην Αγγλία όπου οι τριτοετείς φοιτητές έχουν την ευκαιρία να δοκιμάσουν την ψυχοθεραπεία.

Όσοι φοιτητές ενδιαφέρονται πολύ για την ψυχοθεραπεία έχουν τη δυνατότητα να αναλάβουν έναν ασθενή σε θεραπεία για ένα χρόνο με την επίβλεψη έμπειρου ψυχοθεραπευτή. Ήταν τόσο δημοφιλής αυτή η ευκαιρία που όλο και περισσότεροι φοιτητές ζητούσαν να πάρουν μέρος- αλλά δεν υπήρχαν αρκετοί ασθενείς κατάλληλοι για τους φοιτητές (γέλια) και όσοι περίσσευαν και δεν μπορούσαν να αναλάβουν κάποιον δικό τους ασθενή κάνανε τα Balint groups. Κι έτσι τους δινόταν η ευκαιρία να γνωρίσουν από πολύ νωρίς αυτήν την ιδέα ότι τα συναισθήματα είναι πολύ σημαντικά για τους αρρώστους και χρειάζεται και οι γιατροί να μπορούν να μιλάνε γι αυτά.

Δ.Π: Στην Αγγλία η εργασία Balint γίνεται στα νοσοκομεία και είναι ένα θεσμοθετημένο κομμάτι της εκπαίδευσης των εκπαιδευόμενων ιατρών. Ποια πιστεύετε ότι είναι λοιπόν η μεγαλύτερη προσφορά του Balint στους γιατρούς;

Σ.Ζ: Δεν είναι θεσμοθετημένο για όλους ακόμα. Στην Αγγλία παραδοσιακά η ιατρική σχολή εδρεύει μέσα στα νοσοκομεία (teaching hospitals) και δεν έχουν όλοι αυτή τη δυνατότητα να εφαρμόζουν το Balint. Αυτή τη στιγμή μόνο τρία νοσοκομεία το εφαρμόζουν (University College Hospital, King's College Hospital and Bristol). Βέβαια, υπάρχει πολύ μεγάλο ενδιαφέρον και προσπαθούν να επεκτείνουν αυτόν τον τρόπο διδασκαλίας που αφορά στα συναισθήματα. Ξαφνικά έχουν καταλάβει ότι είναι κάτι πολύ σημαντικό και φτάσαμε σε αυτό εμμέσως γιατί πολλοί άρρωστοι παραπονιούνται ότι ο τρόπος που συμπεριφέρονται οι γιατροί είναι αισχρός και ότι κάτι θα έπρεπε να γίνει. Οι γιατροί συμπεριφέρονται στους αρρώστους σαν μηχανήματα προκαλώντας τους μεγάλη απογοήτευση. Η δουλειά Balint κάνει ακριβώς αυτό: βοηθάει τους γιατρούς να καταλάβουν ότι τα συναισθήματα του αρρώστου είναι πολύ σημαντικά.

Δ.Π: Από ό,τι καταλαβαίνω στην Αγγλία υπάρχει ενδιαφέρον για το Balint και από τους γιατρούς ατομικά, πέρα δηλαδή από τη Διοίκηση του Νοσοκομείου που το θεωρεί απαραίτητο, το ζητάνε και οι γιατροί από μόνοι τους. Είναι έτσι;

Σ.Ζ: Ασφαλώς και το ζητάνε, βέβαια όχι όλοι, συνήθως οι γιατροί που έχουν μια κάποια ψυχολογική ευαισθησία. Παραδοσιακά, η πλειοψηφία είναι οι οικογενειακοί γιατροί γιατί είναι αυτοί που έχουν αρρώστους τους οποίους βλέπουν για πολλά χρόνια και πολλές φορές δεν είναι το ιατρικό πρόβλημα που δημιουργεί τη δυσκολία αλλά η σχέση με τον άρρωστο. Οι ψυχίατροι επίσης υποχρεώνονται να έχουν στα πλαίσια της εκπαίδευσής τους μια εμπειρία Balint, όπως επίσης και οι ειδικευόμενοι γιατροί όλων των ειδικοτήτων που έχουν πάρει το πτυχίο τους και ειδικεύονται, μπορούν προαιρετικά να έχουν την εμπειρία του Balint. Αλλά δεν είναι υποχρεωτικό, προτείνεται σαν μία πολύ εποικοδομητική εμπειρία βελτίωσης της σχέσης του γιατρού με τον άρρωστο, συναισθηματικής επικοινωνίας και κατανόησης και βέβαια της πρόληψης του burnout των γιατρών.

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΜΕ ΤΟΝ ΔΡ. ΣΩΤΗΡΗ ΖΑΛΙΔΗ (ΣΥΝΕΧΕΙΑ)

Δ.Π: Ποιες είναι κατά τη γνώμη σας οι μεγαλύτερες δυσκολίες που παρουσιάζει η ομαδική εργασία Balint;

Σ.Ζ: Όταν πρωτοξεκίνησαν τα Balintgroups συναντιόντουσαν κάθε εβδομάδα και σιγά σιγά αυτό μειώθηκε, τώρα είναι πολύ ασυνήθιστο να συναντιούνται Balintgroups μία φορά την εβδομάδα. Το σύνηθες είναι μία φορά το μήνα.

Δ.Π: Γιατί τόσο αραιά;

Σ.Ζ: Γιατί δεν υπάρχει χρόνος. Αυτό είναι το μεγαλύτερο πρακτικό πρόβλημα. Η δυσκολία μέσα στην ομάδα είναι η άμυνα. Ο γιατροί νιώθουν ενοχή όταν αισθάνονται αρνητικά συναισθήματα για τους αρρώστους τους. Και αυτό το καταπληκτικό μάθημα που έχει διδάξει ο Balint είναι ότι τα συναισθήματα του γιατρού μας οδηγούν στο σύμπτωμα του αρρώστου. Και αυτό είναι δύσκολο να το καταλάβουν και να το δεχτούν όλοι. Πολλές φορές οι ασθενείς προκαλούν πολύ βίαια συναισθήματα στους γιατρούς και φυσικά οι γιατροί ντρέπονται να τα παραδεχτούν και να τα μοιραστούν και έτσι θυμώνουν με τους αρρώστους. Και χρειάζεται μια ευαισθητοποίηση για να μπορέσουν να ανοιχτούν.

Δ.Π: Σκέφτομαι ότι όταν κάποιος δεν είναι εξοικειωμένος να μιλάει για αυτά που νιώθει, πόσο δύσκολος είναι ο ρόλος του συντονιστή ο οποίος πρέπει και να προστατεύει τα μέλη και να δημιουργεί ένα κλίμα ασφάλειας αλλά και να ενθαρρύνει να ειπωθούνε πράγματα. Είναι διττός ο ρόλος λοιπόν.

Σ.Ζ: Έτσι είναι και θέλει μεγάλη προσοχή.

Δ.Π: Θα είχε μεγάλη αξία για εμάς να μας διηγηθείτε κάποιο περιστατικό που να σας έχει διακινήσει περισσότερο από τη μεγάλη σας διαδρομή και εμπειρία στην εργασία Balint.

Σ.Ζ: Αναφέρεσαι σε κάποιο ατομικό περιστατικό ή σε μία ομάδα;

Δ.Π: Θα μπορούσαν να είναι και τα δύο. Όταν έγραφα την ερώτηση εννοούσα ατομικό περιστατικό διότι σκεφτόμουν και από μένα ότι κάποια με διακινούν και μου μένουν περισσότερο από άλλα, στη συνέχεια όμως σκέφτηκα ότι για έναν συντονιστή θα μπορούσε να είναι και μια ομάδα που να έχει συνδεθεί μαζί της πιο έντονα από ότι με άλλες ομάδες.

Σ.Ζ: Είμαι πολύ ευγνώμων στην Balint Society γιατί αναγνώρισε το ενδιαφέρον μου στην ψυχοσωματική ιατρική και ιδιαίτερα τον τρόπο που χειρίζομαι το σύνδρομο του υπεραερισμού (είναι η κατάσταση όπου ο άρρωστος νιώθει οξύ άγχος και αρχίζει να αναπνέει με δυσκολία και να αισθάνεται δύσπνοια). Αυτό οφείλεται στο ότι ο τρόπος που αναπνέει αλλάζει, δεν αναπνέει με το διάφραγμα αλλά με τον θώρακα και αν αυτό συνεχιστεί μπορεί να δημιουργήσει πολλά συμπτώματα και πολλοί άρρωστοι που έχω υποφέρουν από αυτό το σύνδρομο. Είχα γράψει μια εργασία πάνω σε αυτό, την οποία παρουσίασα στην εταιρεία Balint και είχε φοβερή επιτυχία και αυτό νομίζω ότι με σημάδεψε κατά κάποιον τρόπο και με ενθάρρυνε πάρα πολύ να συνεχίσω με το Balint. Δηλαδή για μένα δεν είναι μόνο η δουλειά που γίνεται μέσα στην ομάδα αλλά και ο τρόπος που αντιμετωπίζω αρρώστους με ψυχοσωματικά προβλήματα. Με ενδιαφέρει πολύ ο τρόπος με τον οποίο η φυσιολογία του συναισθήματος είναι υπεύθυνη για τη δημιουργία συμπτωμάτων και ότι αν καταλάβεις το ρόλο που παίζουν τα συναισθήματα, τότε αντί να προσπαθήσεις να βρεις την ιατρική σημασία του κάθε συμπτώματος, μπορείς να καταλάβεις την ολότητα τους και μειώνοντας την ένταση του συναισθήματος να βελτιώσεις το σύμπτωμα.

Δ.Π: Στην ηπειρωτική Ευρώπη, οι ομάδες Balint είναι σημαντικά διαδεδομένες. Στην Ελλάδα ξεκινήσαμε πρόσφατα την προσπάθεια αυτή. Ως Έλληνας που ζείτε και εργάζεστε στην Αγγλία, ποιοι νομίζετε ότι ήταν οι λόγοι που οι ομάδες Balint δε διαδόθηκαν περισσότερο στη χώρα μας στο παρελθόν;

Σ.Ζ: Η δουλειά Balint είναι πολύ διαδεδομένη στις χώρες όπου υπάρχει πρωτοβάθμια ιατρική περίθαλψη, δηλαδή εκεί που υπάρχουν οικογενειακοί γιατροί. Υπάρχει μεγάλη ανάπτυξη λοιπόν στην Αγγλία, στις Σκανδιναβικές χώρες και ιδιαίτερα στη Σουηδία, στη Γαλλία, στην Ολλανδία, στην Ιταλία. Στην Ελλάδα ποτέ δεν είχαμε οικογενειακούς γιατρούς, δηλαδή να έχεις τον γιατρό της γειτονιάς σου όπου είναι υπεύθυνος για την υγεία του πληθυσμού μιας περιοχής σε όλη του τη ζωή. Εγώ προσωπικά στο ιατρείο που δουλεύω είμαι από το 1986. Οπότε γνωρίζω με όλους και υπάρχει μια έντονη σχέση εξού και έχω ανάγκη τα Balint groups για να μπορώ να συζητάω για τους αρρώστους που με προβληματίζουν.

Δ.Π: Ακούγονται πολύ ωραία όλα αυτά, να είναι ένα ολόκληρο δίκτυο σε κάθε γειτονιά με τον οικογενειακό του γιατρό και όλες αυτές τις σχέσεις που αναπτύσσονται. Ζηλεύουμε πολύ (γέλια).

Ποια είναι η εκπαίδευση που ακολουθεί κάποιος για να γίνει συντονιστής των ομάδων Balint;

Σ.Ζ: Οι λεπτομέρειες της διαδικασίας περιλαμβάνονται και στην ιστοσελίδα της Balint Society αλλά ουσιαστικά χρειάζεται να ασκεί κάποιος ένα επάγγελμα που να φροντίζει ανθρώπους: γιατρός, ψυχολόγος, ψυχοθεραπευτής, νοσοκόμος. Επίσης θα πρέπει να έχει συμμετάσχει σε ομάδες Balint ώστε να έχει αποκτήσει την εμπειρία που χρειάζεται και επιπλέον να έχει συντονίσει ένα Balint group μαζί έναν πιστοποιημένο συντονιστή

Δ.Π: Η εποπτεία είναι υποχρεωτική;

Σ.Ζ: Την ενθαρρύνουμε. Στο Λονδίνο υπάρχουν σεμινάρια εποπτείας τέσσερις φορές τον χρόνο όπου παρουσιάζουμε τις ομάδες που συντονίζουμε και γίνεται συζήτηση. Όπως και τις δικές μας ομάδες που πραγματοποιήσαμε αυτό το Σαββατοκύριακο θα πρέπει να τις παρουσιάσουμε σε ένα από αυτά τα εργαστήρια (workshops) που γίνονται κάθε τέσσερις μήνες.

Δ.Π: Θα παρουσιάσετε την εργασία των ομάδων μαζί με τη συν-συντονίστρια (Λήδα Μπήτρου) έτσι δεν είναι;

Σ.Ζ: Ναι, πρέπει να παρουσιάζουν μαζί οι leaders για να ακουστούν όλες οι απόψεις. Δε γίνεται πάντα να παρουσιάσουν και οι δύο αλλά είναι πιο σωστό γιατί μπορεί ο κάθε ένας να έχει μια διαφορετική άποψη ή μπορεί να υπήρξε κάποιο πρόβλημα μεταξύ τους, για το οποίο μαθαίνει κανείς πολλά συζητώντας το σε ένα τέτοιο workshop.

Δ.Π: Ευχαριστούμε πάρα πολύ.

Σ.Ζ: Τιμή μου!

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΟ 1ο ΣΑΒΒΑΤΟΚΥΡΙΑΚΟ BALINT ΑΘΗΝΩΝ

“Perhaps the essence of Balint Groups has always been to share experiences and enable people to observe and rethink aspects of their relationships with patients and their work as doctors.”

Enid Balint (1992) The Doctor, the Patient and the Group

Από τις 21 μέχρι τις 23 Φεβρουαρίου 2014, η Ελληνική Ομάδα Balint διοργάνωσε το 1^ο Σαββατοκύριακο Balint Αθηνών που έλαβε χώρα για πρώτη φορά στην Ελλάδα, υπό την αιγίδα της Βρετανικής Εταιρείας Balint. Επίσημος προσκεκλημένος και εκπρόσωπος της Βρετανικής Εταιρείας ήταν ο Δρ. Σωτήρης Ζαλίδης, γενικός ιατρός με πολυετή κλινική εμπειρία, πιστοποιημένος συντονιστής ομάδων Balint και έγκριτο μέλος της εν λόγω εταιρείας. Η συμμετοχή του Δρ. Ζαλίδη επισφράγισε την αρχή της συνεργασίας των δύο χωρών στην εκπαίδευση γιατρών, ψυχολόγων και άλλων επαγγελματιών υγείας στη μέθοδο των ομάδων Balint. Η Balint Society που ιδρύθηκε το 1969 και διαθέτει μακρά εκπαιδευτική παράδοση και τεχνογνωσία, θέλησε από τη σύσταση ακόμα της Ελληνικής Ομάδας Balint, να στηρίζει την προσπάθεια των μελών της για την ανάπτυξη και διάδοση των ομάδων στην Ελλάδα. Έτσι, η πραγματοποίηση αυτού του εκπαιδευτικού Σαββατοκύριακου που στέφθηκε με ιδιαίτερη επιτυχία, σηματοδότησε την καθιέρωση των εκπαιδευτικών Σαββατοκύριακων Balint, ενός θεσμού που είναι μέρος της παράδοσης των ομάδων Balint διεθνώς, και στην Ελλάδα.

Το εκπαιδευτικό Σαββατοκύριακο είχε την καθιερωμένη δομή που ακολουθούν τα Σαββατοκύριακα Balint στις περισσότερες χώρες, δηλαδή την πραγματοποίηση αρκετών ομάδων συζήτησης περιστατικών, μία θεωρητικο-κλινική παρουσίαση πάνω στη μέθοδο Balint που ακολουθήθηκε από συζήτηση, και έναν τελικό απολογισμό ως κλείσιμο του Σαββατοκύριακου. Στον απολογισμό, οι συντονιστές και τα μέλη είχαν την ευκαιρία να εκφράσουν τη γνώμη τους σχετικά με τα σημεία που τους ικανοποίησαν στην εργασία που πραγματοποίησαν, και παράλληλα να μιλήσουν για τα σημεία εκείνα που θα ήθελαν να αλλάξουν ή να διορθωθούν σε μελλοντικές αντίστοιχες εκδηλώσεις. Τόσο η συζήτηση που ακολούθησε την ομιλία με θέμα «Δυσκολίες και προκλήσεις στην εργασία Balint» όσο και ο απολογισμός του Σαββατοκύριακου, αποτέλεσαν αφορμή για μία ανοιχτή συζήτηση μεταξύ των μελών και των συντονιστών της ομάδας, η οποία ανέδειξε τις προσδοκίες της κάθε πλευράς από τη συμμετοχή της στην ομάδα αλλά και τα οφέλη που αποκομίζουν τα μέλη και τα οποία είναι εμφανή στο κλινικό τους έργο αλλά και προσωπικά, σε συναισθηματικό επίπεδο.

Η συμμετοχή στην ομάδα γιατρών και ψυχολόγων, προσέδωσε στην ομαδική εργασία μία ποικιλομορφία και έναν πλουραλισμό που είναι χαρακτηριστικοί των μικτών ομάδων Balint. Το ιδιαίτερο γνώρισμα αυτών των ομάδων είναι ότι στις συζητήσεις των περιστατικών, οι μεν ψυχοθεραπευτές συνεισφέρουν με την ψυχολογική τους σκέψη στην κατανόηση των ψυχικών διεργασιών που μπορεί να συμβαίνουν στα δύο μέλη της θεραπευτικής σχέσης, οι δε γιατροί προσεγγίζοντας το ζήτημα πιο πρακτικά και ορθολογικά, οριοθετούν την ψυχολογική ανάλυση στον βαθμό και την έκταση που αυτή είναι χρήσιμη. Έτσι, η συζήτηση δεν ξεφεύγει σε υπερβολικές εμβαθύνσεις και θεωρητικολογίες που θα εξέτρεπαν την ομάδα από τον αρχικό της σκοπό, την κατανόηση δηλαδή της κλινικής σχέσης και των πιθανών προβλημάτων της.

Κατά συνέπεια, στα ιατρικά περιστατικά που παρουσιάστηκαν, φωτίστηκαν οι ψυχολογικές συνέπειες της ασθένειας και ο τρόπος που αυτές επηρεάζουν τη σχέση γιατρού και ασθενούς, και στα ψυχοθεραπευτικά περιστατικά δόθηκε μεγαλύτερη έμφαση στη θεραπευτική σχέση παρά στα ψυχολογικά χαρακτηριστικά και βιώματα κάθε θεραπευόμενου.

Αυτή η δημιουργική διαλεκτική μεταξύ ψυχολογικού και πραγματιστικού, συναισθηματικού και ορθολογικού, όπως επίσης και η εργασία με έναν συντονιστή διαφορετικού στυλ και προσέγγισης που εμπλουτίζει με τη διαφορετικότητά του και συμβάλλει στην ανάπτυξη της συνθετικής αλλά και της επιλεκτικής ικανότητας της ομάδας, ήταν από τις κύριες συνεισφορές αυτού του εκπαιδευτικού Σαββατοκύριακου για τη νεοσύστατη ομάδα και τους συντονιστές της. Χαρακτηριστικό είναι ότι κατά τη συζήτηση του κλεισίματος, όλοι οι συμμετέχοντες επεσήμαναν τη χρησιμότητα της συνδιαλλαγής κλινικών διαφορετικών ειδικοτήτων και προσεγγίσεων, η οποία μέσω της «πολυφωνίας» και του πλουραλισμού της σκέψης, εμπλουτίζει και επεκτείνει το έργο της ομάδας.

Φυσικά, η καλή λειτουργία των μικτών ομάδων όπως αυτή που πραγματοποιήθηκε κατά το Σαββατοκύριακο, προϋποθέτει τον σεβασμό μεταξύ των μελών αλλά και την τήρηση των κανόνων που ορίζει το πλαίσιο των ομάδων, ώστε να διασφαλίζεται η ισότητα και η ελευθερία της έκφρασης κάθε μέλους, ανεξάρτητα από την επαγγελματική του ιδιότητα και τη θεωρητική του προσέγγιση. Άλλωστε, κοινή επιδίωξη των συμμετεχόντων ήταν, όπως σε κάθε ομάδα Balint, η κατανόηση της θεραπευτικής σχέσης και των συναισθημάτων του θεράποντα και του θεραπευόμενου, και προς αυτό τον σκοπό κάθε μέλος προσπάθησε να συμβάλλει με τις δικές του δυνατότητες (γνώσεις, εμπειρία, διορατικότητα) και την υποκειμενική του κατανόηση και τοποθέτηση, στις παρουσιάσεις των περιστατικών. Επίσης, όπως επισημάνθηκε, είναι σημαντικό οι συντονιστές της ομάδας να είναι εξοικειωμένοι ο ένας με τον τρόπο εργασίας του άλλου και να έχουν σχηματίσει από πριν ένα κοινό πλαίσιο αναφοράς με το οποίο θα συμφωνούν και οι δύο, ώστε να μην υπάρχουν αποκλίσεις και αντιθέσεις στον συντονισμό που μπορεί να αποσυντονίσουν την ομάδα δυσχεραίνοντας σημαντικά το έργο της.

Το εκπαιδευτικό Σαββατοκύριακο, το οποίο είχε εντατικό χαρακτήρα καθώς κατά τη διάρκεια του παρουσιάστηκαν αρκετές περιπτώσεις από τα μέλη της ομάδας, έκλεισε με γεύμα, όπου οι συμμετέχοντες είχαν την ευκαιρία να γνωριστούν καλύτερα, να ανταλλάξουν τις εντυπώσεις τους από τις ομάδες και να σχεδιάσουν τα μελλοντικά βήματα της συνεργασίας τους. Η προσδοκία όλων μας στην Ελληνική Ομάδα Balint είναι με την καθιέρωση αυτών των κλινικά και ψυχολογικά «μεστών» εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων, να δοθεί η δυνατότητα σε περισσότερους επαγγελματίες υγείας να γνωρίσουν τη μέθοδο των ομάδων Balint και τα οφέλη της. Αυτό που γίνεται άλλωστε αντιληπτό σε κάθε συμμετέχοντα σε ένα Σαββατοκύριακο Balint, είναι ότι οι ομάδες τον βοηθούν τόσο ψυχολογικά παρέχοντάς του ένα πλαίσιο στήριξης και αλληλεγγύης, όσο και επαγγελματικά ευαισθητοποιώντας τον στη θεραπευτική σχέση, η οποία είναι τόσο σημαντική για την επίτευξη ενός καλού θεραπευτικού αποτελέσματος ανεξάρτητα από την ειδικότητα ή την προσέγγιση του καθενός από εμάς.

Λήδα Μπήτρου

Κλινική Ψυχολόγος

Πιστοποιημένη Συντονίστρια & Μέλος της Βρετανικής Εταιρείας Balint
και της Ελληνικής Ομάδας Balint

ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ ΤΩΝ ΜΕΛΩΝ ΜΑΣ

Μετά από 20 χρόνια στα ιατρικά θρανία, εργαστήρια, γραφεία και νοσοκομεία, ως σχετικά νέα νευρολόγος διαπιστώνω καθημερινά την ιδιαιτερότητα της θεραπευτικής σχέσης γιατρού-ασθενή. Η σημασία της είναι σημαντικότερη σε χρόνιους ασθενείς, με προβλήματα αναπηρίας ή με διαγνώσεις τελικού σταδίου. Ωστόσο, ακόμα και σε περιπτώσεις επεμβάσεων ή ηπιότερων διαγνώσεων, ο κρίκος μεταξύ του θεράποντος και του θεραπευόμενου είναι από τους ισχυρότερους στην αλυσίδα της περίθαλψης. Στο ελληνικό σύστημα υγείας, η σχέση αυτή επαφίεται κυρίως στη φιλολογία και την προσωπικότητα του θεραπευτή. Ο θεραπευτής βρίσκεται αντιμέτωπος με την προσωπική του ωρίμανση ως επαγγελματίας και την υπερνίκηση των δικών του ανασφαλειών, αδυναμιών ή υπερεκτιμήσεων. Ταυτόχρονα, έχει ενώπιον του ασθενείς με φόβους, καχυποψίες, στερεότυπα, οι οποίοι καλούνται να χειριστούν τη δύσκολη ασθένειά τους. Όλα αυτά μέσα στο ελληνικό σύστημα υγείας όπου με τις ελλείψεις του εξουθενώνει και τους μεν και τους δε.

*"TO BENEFIT FROM
A GROUP YOU NEED
AT LEAST TWO
YEARS OF
TREATMENT - I
MEAN TRAINING."*

MICHAL BALINT

Γνωρίζοντας τα ανωτέρω, όταν ενημερώθηκα για την ύπαρξη ομάδων που εστιάζουν στη θεραπευτική σχέση, τις ομάδες Balint, παρακινήθηκα αρχικά από την περιέργεια: πώς θα μπορούσε κάποια ομάδα να επιδράσει στον τόσο ιδιαίτερο αυτό κρίκο; Με πολύ ευχάριστη έκπληξη διαπίστωσα πως με την τεχνική των ομάδων Balint δίνεται η δυνατότητα να εστιαστεί η προσοχή σε σημεία της θεραπευτικής σχέσης τα οποία ο γιατρός δεν έχει εκπαιδευτεί ή δεν έχει τον χρόνο να προσέξει, τα οποία ωστόσο μπορεί να είναι κομβικά για τον ασθενή του. Η συνειδητοποίηση αυτών των σημείων, με βοήθησε έμπρακτα να συλλάβω καλύτερα τις προσδοκίες, επιθυμίες ή ματαιώσεις των ασθενών μου. Σε αρκετές περιπτώσεις που τους ξανασυνάντησα έχοντας παρουσιάσει ανώνυμα την περίπτωση τους στην ομάδα, είχα πολύ καλύτερη επικοινωνία και κατανόηση της περίπτωσης τους με αποτέλεσμα καλύτερη σχέση εμπιστοσύνης, ανακούφιση από την πλευρά τους, και καλύτερη συναίνεση στη θεραπεία, ίσως με καλύτερα αποτελέσματα.

Η ομάδα Balint με την οποία συνεργάζομαι απαρτίζεται από επαγγελματίες υγείας, και ιδιαίτερα ψυχικής υγείας οι οποίοι διέπονται από επαγγελματισμό, διάθεση διεύρυνσης των εργασιακών τους οριζόντων, αγάπη για το αντικείμενό τους, ωριμότητα στις παρεμβάσεις τους, εξαιρετικές προσεγγίσεις ακόμα και πολύ δύσκολων θεμάτων. Μέσα σε μια τέτοια ομάδα, αισθάνομαι αφενός διευκόλυνση στη διαχείριση ακόμα και πολύ φορτισμένων περιστατικών, και αφετέρου υποστήριξη στην αέναη προσπάθεια να γίνω καλύτερη γιατρός για τους ασθενείς μου.

Αποτελεί για εμένα μεγάλη χαρά και τιμή που είμαι μέλος μιας τέτοιας ομάδας.

Ευγενία Καραντώνη

Νευρολόγος

Μέλος της Ελληνικής Ομάδας Balint

ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ ΤΩΝ ΜΕΛΩΝ ΜΑΣ

Με το παρακάτω κείμενο θα ήθελα να μοιραστώ με συναδέλφους που έχουν σχετική εμπειρία με τις ομάδες Balint ένα κοινό βίωμα, που όμως για τον καθένα καταγράφεται με διαφορετικό τρόπο, και παράλληλα να επικοινωνήσω σε άλλους επαγγελματίες που δεν έχουν ανάλογη εμπειρία, το πόσο βοηθητική μπορεί να είναι η συμμετοχή στις ομάδες Balint για τη βελτιστοποίηση της κλινικής πρακτικής αλλά και για την προσωπική μας ανάπτυξη.

Μετά από κάποιο χρόνο εξοικείωσης με τη λειτουργία της ομάδας, ένιωσα ότι έρχομαι πιο κοντά στον βασικό της στόχο, στην κατανόηση της θεραπευτικής σχέσης θεραπευτή - ασθενούς. Ενισχύθηκε η ευαισθησία μου στο να αναγνωρίζω και να αξιοποιώ τα αντιμεταβιβαστικά μου συναισθήματα, τα συναισθήματα δηλαδή που μου προκαλεί ο άνθρωπος που καλούμαι να βοηθήσω. Η προσπάθεια να μην μπαίνω σε θεωρητικές αναλύσεις σχετικά με το περιστατικό, παρά να μένω επικεντρωμένη στο συναίσθημα και τη σχέση δεν ήταν πάντα εύκολη υπόθεση. Ωστόσο, τα οφέλη είναι μεγάλα όσον αφορά στην κατανόηση του τι διαμεμβεται ανάμεσα στο ζεύγος θεραπευτή- θεραπευόμενου. Η ομάδα Balint δε θεωρείται και δεν είναι εποπτεία, αν και στη δική μου αντίληψη λειτουργεί εποπτικά. Το ότι ως παρουσιάστρια ενός περιστατικού χρειάζεται να μένω εκτός συζήτησης, αισθάνομαι ότι μου επιτρέπει να παίρνω την απαραίτητη απόσταση, ώστε να βλέπω τα ποικίλα και συχνά σκοτεινά σημεία που υπάρχουν στη θεραπευτική σχέση και τους θεραπευτικούς χειρισμούς. Οι πολλές και διαφορετικές απόψεις, συμπληρωματικές αλλά και συγκρουόμενες, που ακούγονται κατά τη συζήτηση από την ομάδα, αναδεικνύουν πώς δεν υπάρχει πάντα μια αλήθεια και αυτό έχω νιώσει ότι μπορεί να λειτουργήσει απελευθερωτικά και απενοχοποιητικά για εμένα ως θεραπεύτρια. Τέλος, το κλίμα αποδοχής και εμπιστοσύνης που προσφέρει η ομάδα, μου έχει επιτρέψει να ακουμπήσω τα άγχη μου και να αποκαλύψω τις αδυναμίες μου, καθώς ξέρω πως η ομάδα θα με στηρίξει και θα φωτίσει δρόμους που θα με πάνε παραπέρα στη θεραπευτική μου πρακτική.

*"THE DOCTOR IS
THE DRUG"*

MICHAEL BALINT

Λήδα Σεμιδαλά-Αβραμοπούλου

Παιδοψυχολόγος-Ψυχοθεραπεύτρια

Μέλος της Ελληνικής Ομάδας Balint

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ ΤΟΥ JONATHAN SKLAR

Enid και Michael Balint, δημιουργοί των ομάδων Balint και εισηγητές της ασθενοκεντρικής προσέγγισης

Το εξώφυλλο του διάσημου βιβλίου του Balint *The Basic Fault*

Το άρθρο του Jonathan Sklar *Regression and new Beginnings: Michael, Alice and Enid Balint and the circulation of ideas**, το οποίο δημοσιεύτηκε στο *International Journal of Psychoanalysis* το 2012, προσφέρει μια νέα αποτίμηση του έργου του εμπνευστή των ομάδων Balint, ψυχχαναλύτη Michael Balint. Ο Sklar κάνει μια αναδρομή στα σημαντικά σημεία της προσωπικής ιστορίας του Balint συνδέοντας τα με την ανάπτυξη της θεωρίας του. Επικεντρώνεται σε τέσσερις βασικές θεωρητικές έννοιες: το αναλυτικό ζεύγος (analytic pair), την παλινδρόμηση (regression), το βασικό σφάλμα (basic fault) και τη δημιουργικότητα (creativity). Ο συγγραφέας επισημαίνει την επιρροή τόσο της Alice Balint (πρώτης συζύγου του Balint) όσο και της Enid Balint (τρίτης συζύγου του Balint), στην ανάπτυξη της θεωρίας του Balint. Επίσης, κάνει εκτενή αναφορά στη δημιουργία των ομάδων Balint, την ιστορία τους, το πλαίσιο λειτουργίας τους, τον σκοπό και τη διαχρονικότητα τους, ενώ κλείνει με τις σκέψεις του Balint γύρω από την αναλυτική εκπαίδευση.

Ο Sklar αναφέρεται στους σημαντικούς σταθμούς της ζωής του Balint και στα προσωπικά του τραύματα τα οποία επηρέασαν τις θέσεις και το ενδιαφέρον του στη θεωρητική του προσέγγιση, όπως ήταν η παραμόρφωση του χεριού του κατά τη διάρκεια του πρώτου παγκοσμίου πολέμου, η αλλαγή του ονόματος του (από Bergmann Mihaly σε Michael Balint) κόντρα στις ενστάσεις του πατέρα του, η αναγκαστική φυγή του από την πατρίδα του λόγω των ιστορικών γεγονότων της εποχής, ο ξαφνικός θάνατος της πρώτης του γυναίκας Alice και η αυτοκτονία των γονιών του. Ο συγγραφέας του άρθρου επισημαίνει τις επιρροές του Balint στην ψυχανάλυση αναφερόμενος στην κομβική συνεργασία του με τον Ferenczi και τη συνέχιση του έργου του στην έρευνα για το αναλυτικό πλαίσιο και τον ρόλο του αναλυτή στο κλίμα που διαμορφώνεται κατά την αναλυτική διαδικασία, έννοιες τις οποίες επεξεργάζεται στο βιβλίο *The Basic Fault-Therapeutic Aspects of Regression*. Ο Sklar κάνει λόγο για την εφαρμογή της ψυχχαναλυτικής θεωρίας από τον Balint στην πρακτική των γενικών γιατρών (general practitioners) όπου επίκεντρο γίνεται η σχέση που αναπτύσσουν με τους ασθενείς τους στο διαδεδομένο βιβλίο του με τίτλο *The Doctor, His Patient and the Illness*.

Στην αναφορά του για τις ομάδες Balint, ο Sklar εξηγεί πως οι βασικές έννοιες της θεωρίας του Balint, όπως το «βασικό σφάλμα» και η «παλινδρόμηση» εφαρμόζονται στην κατανόηση της σχέσης του γιατρού με τον ασθενή του. Το βασικό σφάλμα είναι μια έννοια που χρησιμοποιεί ο Balint για να περιγράψει το τραύμα που προκύπτει στην πρώιμη δυαδική σχέση (είτε γιατί κάτι πήγε λάθος ή γιατί κάτι έλειπε), και το οποίο μεταφέρεται στην οιδιπόδεια φάση.

* Ο τίτλος στα Ελληνικά είναι «Παλινδρόμηση και νέα ξεκινήματα: Michael, Alice, Enid, Balint και η διάδοση νέων ιδεών» (μτφ. της συγγραφέως)

Η λύση του βασικού σφάλματος κατά τον Balint θα προκύψει μέσα από την αναλυτική διαδικασία, όπου ο ψυχαναλυτής μέσα από την καλλιέργεια του κατάλληλου κλίματος θα ενθαρρύνει την «παλινδρόμηση» του ασθενούς, την αναβίωση δηλαδή της πρώιμης εμπειρίας (και του βασικού σφάλματος).

Όπως επισημαίνει ο συγγραφέας, *«οι ομάδες Balint είναι μια προέκταση της κατανόησης της παλινδρόμησης στην κανονική ιατρική πρακτική»*. Ο Balint βοήθησε τους γιατρούς να καταλάβουν την «παλινδρόμηση» του γιατρού σε σχέση με τον ασθενή που τον επηρεάζει. Ο Michael και η Enid Balint δημιούργησαν ένα ομαδικό πλαίσιο το οποίο βοηθάει τους γιατρούς να εμβαθύνουν στη συναισθηματική σχέση με τους ασθενείς τους, να καταλάβουν το βασικό σφάλμα στην επικοινωνία και την ασυνείδητη δυναμική που διέπει το θεραπευτικό ζεύγος.

Σαράντα χρόνια μετά τον θάνατο του ιδρυτή τους, οι ομάδες Balint είναι ευρέως διαδεδομένες και απευθύνονται όχι μόνο σε γενικούς γιατρούς αλλά σε ψυχιάτρους, νοσοκόμους, εργοθεραπευτές και εκπαιδευτικούς. Αυτό που εντυπωσιάζει τον Sklar, ο οποίος δουλεύει με τις ομάδες Balint τα τελευταία είκοσι χρόνια, είναι πως οι πιο θεμελιώδεις ασυνείδητες διαδικασίες εμποδίζουν τα μέλη της ομάδας να ακούσουν ο ένας τον άλλο με τον ίδιο τρόπο που εμποδίζουν τους γιατρούς να ακούσουν τους ασθενείς τους.

Το άρθρο του Sklar απευθύνεται στο σύγχρονο ψυχαναλυτικό κοινό. Σκοπός του Sklar είναι να μεταδώσει στον αναγνώστη μια βαθύτερη γνώση αναφορικά με την ιστορικότητα της ανάπτυξης των εννοιών του Balint και την αντιπαράθεση που πυροδότησαν στην ψυχαναλυτική κοινότητα γύρω από την αναλυτική εκπαίδευση και τη θεραπευτική τεχνική, όπως για παράδειγμα η ενθάρρυνση της παλινδρόμησης κατά την αναλυτική διαδικασία. Το παρόν άρθρο μπορεί επίσης να μεταδώσει με εύληπτο τρόπο τις ιδέες του και σε άλλους επαγγελματίες (ψυχικής υγείας, γιατρούς ή εκπαιδευτικούς) οι οποίοι επιθυμούν να κατανοήσουν βαθύτερα το έργο του Balint και των ομάδων του.

Μάγδα Χατζηδημήτρη

Ψυχολόγος- Ψυχοθεραπεύτρια

Μέλος της Βρετανικής Εταιρείας Balint και της Ελληνικής Ομάδας Balint

ΝΕΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Στις 10 Μαΐου 2014 το συμβούλιο της Balint Society της Αγγλίας χορήγησε την πιστοποίηση συντονίστριας ομάδων Balint στην κα Λήδα Μπήτρου μετά το πέρας της εκπαίδευσής της. Πρόκειται για την πρώτη περίπτωση που εκπαιδεύεται συντονιστής σε εταιρεία Balint του εξωτερικού με αποκλειστικό σκοπό να οργανώσει και να συντονίσει ομάδες στην Ελλάδα, ανοίγοντας τον δρόμο στην εκπαίδευση και άλλων συντονιστών ομάδων. Η εκπαίδευση που απευθύνεται σε γιατρούς, ψυχολόγους και άλλους επαγγελματίες υγείας, βασίζεται στη συμμετοχή σε ομάδα Balint ως μέλος, στον συντονισμό ομάδων και την εποπτεία της εργασίας του εκπαιδευόμενου από πιστοποιημένο συντονιστή ομάδων.

Οι ενδιαφερόμενοι για εκπαίδευση μπορούν να επικοινωνούν με την Ελληνική Ομάδα Balint. στο 210 8016431 και στο info@balintgroupgreece.com

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΜΑΔΑ BALINT

Πάρου 3β, 14562 Κηφισιά

Τηλ/φαξ 210 8016431

info@balintgroupgreece.com

ΕΠΙΣΚΕΦΘΕΙΤΕ ΤΗΝ
ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΑ ΜΑΣ

WWW.BALINTGROUPGREECE.COM

Οι ομάδες Balint βασίζονται στη συζήτηση περιστατικών και στοχεύουν στη βελτίωση της ποιότητας της θεραπευτικής σχέσης μέσα από την κατανόηση του συναισθηματικού της περιεχομένου και τον τρόπο με τον οποίο αυτό επηρεάζει την ίδια τη θεραπεία. Το κοινό στο οποίο απευθύνονται οι ομάδες είναι κυρίως οι γιατροί, αλλά αφορούν και άλλες ειδικότητες όπως οι ψυχολόγοι, οι νοσηλευτές, οι κοινωνικοί λειτουργοί και γενικώς επαγγελματίες στο πλαίσιο των οποίων δημιουργείται μία σχέση φροντίδας.

Η Ελληνική Ομάδα Balint δημιουργήθηκε έχοντας ως σκοπό την ανάπτυξη και τη διάδοση των ομάδων Balint στην Ελλάδα.

ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ

2η Ομάδα Fishbowl, 20 Σεπτεμβρίου 2014, Αθήνα

Στις 20 Σεπτεμβρίου θα πραγματοποιηθεί η 2η Ομάδα "Fishbowl"* από την Ελληνική Ομάδα Balint στο ξενοδοχείο *Semiramis* στο Κεφαλάρι.

Το πρόγραμμα θα ανακοινωθεί προσεχώς στην ιστοσελίδα της Ελληνικής Ομάδας Balint.

*Fishbowl group: ομάδα Balint την οποία παρακολουθούν συμμετέχοντες σε εξωτερικό κύκλο και στη συνέχεια συζητούν όλοι μαζί πάνω στη διαδικασία

Εκδηλώσεις Εξωτερικού

Τα επόμενα εκπαιδευτικά Balint Σαββατοκύριακα θα λάβουν χώρα στο **Newcastle** μεταξύ **6-8 Ιουνίου 2014** και στην **Οξφόρδη 26-28 Σεπτεμβρίου 2014**. Λεπτομέρειες μπορείτε να βρείτε στην ιστοσελίδα της Balint Society της Αγγλίας <http://balint.co.uk/category/news/>

**19th International
Balint Congress 2015**

Metz, France